POLSKIE TOWARZYSTWO
ARCHEOLOGICZNE I NUMIZMATYCZNE
ODDZIAŁ W LUBLINIE

Najważniejsze odkrycia archeologiczne w Polsce środkowo-wschodniej w 1984 r.

(Wystawa – Lublin, Zamość, Chełm)

LUBLIN • 1985

Tradycyjnie już proponujemy Państwu wystawę najciekawszych znalezisk archeologicznych z terenu Polski środkowo-wschodniej, będących efektem prac wykopaliskowych prowadzonych w 1984 roku. Teren Lubelszczyzny praktycznie nie penetrowany archeologicznie przed II wojną światową z wyjątkiem kilku stanowisk, m.in. Strzyżowa, stał się polem działania nowopowstałych tu w 40-leciu placówek archeologicznych a także instytucji z zewnątrz.

Podstawą obecnej wystawy stały się badania prowadzone na około 30 stanowiskach na terenie województw: chełmskiego, lubelskiego, tarnobrzeskiego i zamojskiego przez takie instytucje jak: Katedra Archeologii UMCS, Działy Archeologiczne Muzeów Okręgowych w Chełmie, Lublinie, Zamościu, Muzeum Regionalne w Kraśniku, Biura Badań i Dokumentacji Zabytków w Chełmie, Tarnobrzegu i Zamościu , Archeologiczny Ośrodek Badawczo-Konserwatorski w Lublinie i Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska PP Pracowni Konserwacji Zabytków w Lublinie.

Ponieważ proces niszczenia stanowisk archeologicznych przybrał w ostatnich latach katastrofalne rozmiary, większość prowadzonych prac miała charakter ratowniczy. Były wśród nich stanowiska, na których wykopaliska prowadzone są od lat kilku, np. Masłomęcz, stan. 15, a także zupełnie nowe.
W sezonie ostatnim skupiono się szczególnie na stanowiskach neolitycznych i wczesnośredniowiecznych, co znalazło odbicie na niniejszej wystawie.

Zabytki prezentowane są w porządku chronologicznym, t.zn. od najstarszych ze środkowej epoki kamienia do najmłodszych, już z czasów nowożytnych.

Środkowa epoka kamienia - mezolit - to przedział czasowy zamykający się w latach około 8000-5200 lat p.n.e. Postępująca stabilizacja klimatyczna stworzyła warunki środowiskowe zbliżone do dzisiejszych. Ziemie Polski porośnięte gęstymi lasami zamieszkiwane były przez myśliwych posługujących się łukiem. Podstawą pożywienia oprócz zwierzy-

ny leśnej była bogata fauna słodkowodna. Jedną z siedzib ludzi z epoki mezolitu odktyto w Barakach, stan. 14. Pozostałością po niej były przede wszystkim układające się w t.zw. krzemienice półsurowiec i odpadki produkcyjne wskazujące, że w tym właśnie miejscu sporządzano charakterystyczne mikrolityczne narzędzia, niektóre w kształcie figur geometrycznych /trapezy, trójkąty/, stanowiące groty strzał, oraz inne narzędzia mogące służyć np. do obróbki skóry. Łącznie zebrano z tego stanowiska około 14000 zabytków, z czego prezentujemy tylko nieliczne narzędzia

Innym stanowiskiem, którego wiek sięga środkowej epoki kamienia jest Sobibór. Zarejestrowano tam również - podobnie jak w Barakch - szereg krzemienic, stanowiących ślad warsztatów, gdzie odbywała się obróbka surowca krzemiennego. Nie wszystkie z nich powstały w mezolicie, część przypada na czasy neolitu bądź epoki brązu.

Dużym krokiem naprzód w rozwoju kultury ludzkiej stało się przejście do gospodarki wytwórczej. W momencie gdy człowiek nauczył się uprawiać ziemię i oswoił zwierzęta zaczął uniezależniać się od natury, a następnie ją przekształcać.

Pierwsze społeczeństwa neolityczne pojawiają się na ziemiach polskich u schyłku 6 tysiąclecia p.n.e. przywędrowując przełęczami z Kotliny Karpackiej. Osiedlając się na wybranych dogodnych terenach, a jednocześnie stopniowo oddziaływując na grupy ludzkie reprezentujące mezolityczny typ gospodarki, przyczyniają się do zmiany oblicza kulturowego naszych ziem. Oprócz wspomnianej już hodowli i rolnictwa, ludy te przyniosły umiejętność wyrobu ceramiki.

Stanowisk neolitycznych badano w tym sezonie kilkanaście. Najstarsze na wystawie materiały pochodzą z obiektu nr 1 w Lesie Stockim, stan. 7. Są to fragmenty cienkościennych naczyń zdobionych rzędem drobnych nakłuć, układających się w motywy wsuwanych trójkątów. Wykonała je ludność t.zw. grupy malickiej, która egzystowała około 4000 lat p.n.e.

Na stanowisku tym odkryto ponadto ceramikę i narzędzia krzemienne kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej, nieco młodszej od grupy malickiej. Wśród wyrobów charakterystycznych dla ludności tej kultury znalazły się prezentowane miniaturowe naczynka gliniane.

Inną z kultur neolitu Lubelszczyzny jest kultura pucharów lejkowatych. Pokazany na wystawie materiał pochodzi z osad. Jedną z nich była osada w Gródku nad Bugiem, stan. 1C, gdzie w 1984 roku odkryto 11 nowych obiektów, uzyskując ciekawe układy stratygraficzne. Inna osada, w Lesie Stockim, stan. 19, dostarczyła m.in. dobrze zachowanych naczyń glinianych /flasza z kryzą, puchar/ oraz skorupy żółwia błotnego.

Ciekawe znalezisko miało miejsce w Jakubowicach. Odkrywca, H.Jaroszek powiadomił Konserwatora Zabytków Archeologicznych i w wyniku dokonanej na miejscu inspekcji pozyskano skład prawdopodobnie całych pierwotnie naczyń kultury pucharów lejkowatych /zostały uszkodzone współcześnie przez koparkę/. Możliwe, że to zbiorowisko naczyń stanowiło skarb ofiarny.

Ludność kultury pucharów lejkowatych i młodszej od niej kultury amfor kulistych wyróżniała się ciekawymi zwyczajami pogrzebowymi. Wiąże się to z przejęciem przez nie idei megalitycznej, znajdującej w tej części Polski odbicie w dużych grobowcach z brukiem i nasypami kamiennymi, bądź w kamiennych skrzyniach, w których składano zwłoki. Pochówek kultury amfor kulistych odkryto w Swierszczowie stan. 27. Zmarłego wyposażono w naczynia, krzemienną siekierę gładzoną oraz kolię z bursztynu.

Około 1900 roku p.n.e. Europa środkowa staje się areną doniosłych przemian politycznych i gospodarczych. Wiąże się to z pojawieniem się nowego metalu, a tym samym nowej epoki w dziejach - epoki brązu. Nie od razu jednak tradycyjny surowiec - krzemień i kamień - zostały wyparte na ziemiach polskich przez brąz. W samej technice krzemienia-

rskiej zaszły jednak istotne zmiany. Przejawiło się to produkcją nowych form narzędzi będących często repliką podobnych, wykonywanych gdzie indziej z brązu.

Zmianom uległ również świat wierzeń. Począwszy od około 1500 roku p.n.e. coraz częściej mamy do czynienia z obrządkiem ciałopalnym, będącym być może jednym z przejawów nasilenia się kultów solarnych. Ten sposób traktowania zwłok staje się obowiązujący u ludności kultury łużyckiej.

Przykładem wczesnobrązowych, jeszcze szkieletowych grobów są odkryte w Czerniczynie, stan. 3. Wyposażenie ich składające się z narzędzi krzemiennych, jak również przedmioty znalezione w grobach ludności kultury strzyżowskiej w Hrubieszowie-Podgórzu, stan. 1A - naczynia, sierp krzemienny, ozdoby z fajansu i szabli dzika - wchodzą w skład ekspozycji. Inne cmantarzysko - kurhanowe - badano w Tyszowcach, stan. 1. Kopce usypane zostały przez ludność kultury trzciniec-kiej w latach około 1500 - 1300 p.n.e. w miejscu wcześniejszych osad z epoki neolitu i wczesnego brązu. Oprócz naczyń wydobyto przedmioty miedziane /?/ - siekierę czworościenną i szydło /?/.

Znajdujące się na wystawie inwentarze grobów popielnicowych pochodzą z takich cmentarzysk kultury łużyckiej, jak Wieprzec, stan.1, Świeciechów, stan. 1, i Łuszczów, stan. 1. Reprezentują one różne grupy terytorialne tej kultury. Wyróżniają się tutaj zwłaszcza dwa pucharki z Wieprzca - typowe dla grupy ulwóweckiej naczynia a także bransoleta brązowa z tegoż cmentarzyska.

Kontynuatorką tradycji kultury łużyckiej była ludność kultury grobów kloszowych, zamieszkująca Lubelszczyznę od około połowy V wieku do końca III wieku p.n.e. Innowacją w obrządku pogrzebowym było nakrywanie popielnicy dużym odwróconym naczyniem - kloszem. Przykładem takiego pochówku jest grób z Pawłowic, stan. 4.

Czasy rozwoju kultury grobów kloszowych - to już epoka żelaza. Ziemie polskie stają się wtedy terenami intensywnego oddziaływania z wysoko rozwiniętych ośrodków cywilizacyjnych, jak Hallstatt a następnie ze świata Celtów i imperium rzymskiego. Oddziaływania te przynoszą korzystne zmiany w gospodarce poprzez wprowadzenie nowej myśli technicznej a także przyspieszają przeobrażenia społeczne. Nowe narzędzia pracy, rozwój rzemiosł: garncarstwa, hutnictwa, kowalstwa, bednarstwa i t.p. przyczyniają się do znacznego rozwoju ziem polskich, co uwidacznia się zwłaszcza w okresie wpływów rzymskich.

Z czasów tych pochodzą dwa cmentarzyska kultury czarniachowskiej /III-V wiek/. Jedno z nich to znane od lat kilku cmentarzysko kobiet i dzieci z Masłomęcza, stan. 15. Sezon ostatni przyniósł 13 nowych grobów. Na wystawie pokazano inwentarz grobu dziecka /nr 85/ składający się z zapinki i kolii z paciorków szklanych.

Inny zespół grobowy pochodzi z Gródka, stan. 1C. I tu również znalazły się paciorki, zapinka oraz igła i żelazna sprzączka.

Osada z okresu wpływów rzymskich rozpoznana została w Hrubieszowie-Podgórzu, stan. 1A. Wśród obiektów stwierdzono budowlę mieszkalną oraz warsztat rogowniczy, datowany zapinką - prezentowany na wystawie.

Rozwój gospodarki ziem polskich zostaje gwałtownie zahamowany wskutek przemian politycznych związanych z potężnymi ruchami ludnościowymi, głównie na południu Europy. Czasy te nazwano okresem wędrówek ludów. Wtedy też po raz pierwszy w źródłach pisanych pojawiają się bezsporne wiadomości o Słowianach.

Wieki następne /VI/VII - połowa XIII wieku/ będą świadkiem tworzenia się na ziemiach polskich pierwszych związków plemiennych, te z kolei staną się fundamentem państwa wczesnosłowiańskiego.

Najciekawszym zabytkiem pamiętającym VI wiek jest okucie metalowe pochodzenia awarskiego znalezione na osadzie w Zemborzycach.

Z czasów przedpiastowskich pochodzi również grodzisko wyżynne, położone na cyplu lessowym w Zdziechowicach, stan. 1. Prace wykopaliskowe stwierdziły tam sposób wykonania wału /posiadał konstrukcję przekładkową wzmocnioną pionowymi palami/ oraz obecność na majdanie konstrukcji z polepy /paleniska ? prażnice ?/. Na wystawie pokazana została ciekawa ceramika, m.in. jedno naczynie w stanie nienaruszonym. Ceramika ta wykonana została w 2 połowie IX wieku, tak też datowane jest grodzisko.

Prace w Czerniczynie, stan. 3 przyczyniły się do odkrycia wczesnośredniowiecznego cmentarzyska rzędowego. Przy szkieletach znaleziono piękne ozdoby srebrne i brązowe.

W ostatnich latach kładzie się duży nacisk na badania o charakterze archeologiczno-architektonicznym. Związane jest to z pracami konserwatorskimi, renowacyjnymi, wartościowych budowli bądź całych zespołów. W większości są one prowadzone przy zabytkach późnośredniowiecznych i nowożytnych. Badania takie prowadzi się n.p. od kilku lat w Beławinie gdzie istnieje późnośredniowieczna wieża murowana. Ostatni sezon przyniósł wyjaśnienie szczegółów konstrukcyjnych wieży. Stwierdzono też, że stanęła ona w miejscu starszych osad z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza. Wśród zabytków znalazły się glazurowane cegły, fragment przęślika wykonanego ze skorupy naczynia .

Najciekawszym chyba zabytkiem nowożytnym tego sezonu jest "kieszonkowy" zegar słoneczny znaleziony przy okazji prac archeologiczno-architektonicznych prowadzonych na Starym Mieście w Lublinie. Zegar zrobiony został z kości słoniowej, posiada dwie tarcze: w centralnej części - klasyczny wykres godzinowy oraz w górnej części - wykres t.zw. godzin norymberskich / liczone od wschodu do zachodu słońca/. Wykonano go w pracowni niemieckiego mistrza w 1564 roku.

Wystawę zamyka kamienny orzeł zwieńczający niegdyś bramę

poradziwiłłowskiego zespołu pałacowego z Białej Podlaskiej, który powstał na przełomie XVII i XVIII wieku.

/opracowała Halina Wróbel/

1. Baraki
2. Bieławin
3. Brzeźce
4. Czerniczyn
5. Gródek
6. Hrubieszów-Podgórz
7. Jakubowice
8. Las Stocki
9. Łuszczów
10. Masłomęcz
11. Pawłowice
12. Sobibór
13. Świeciechów
14. Świerszczów
15. Tyszowce
16. Wieprzec
17. Zdziechowice
18. Zemborzyce

Lokalizacja stanowisk, z których zabytki eksponowane są na wystawie.

Wybór mezolitycznych narzędzi krzemiennych z Baraków.

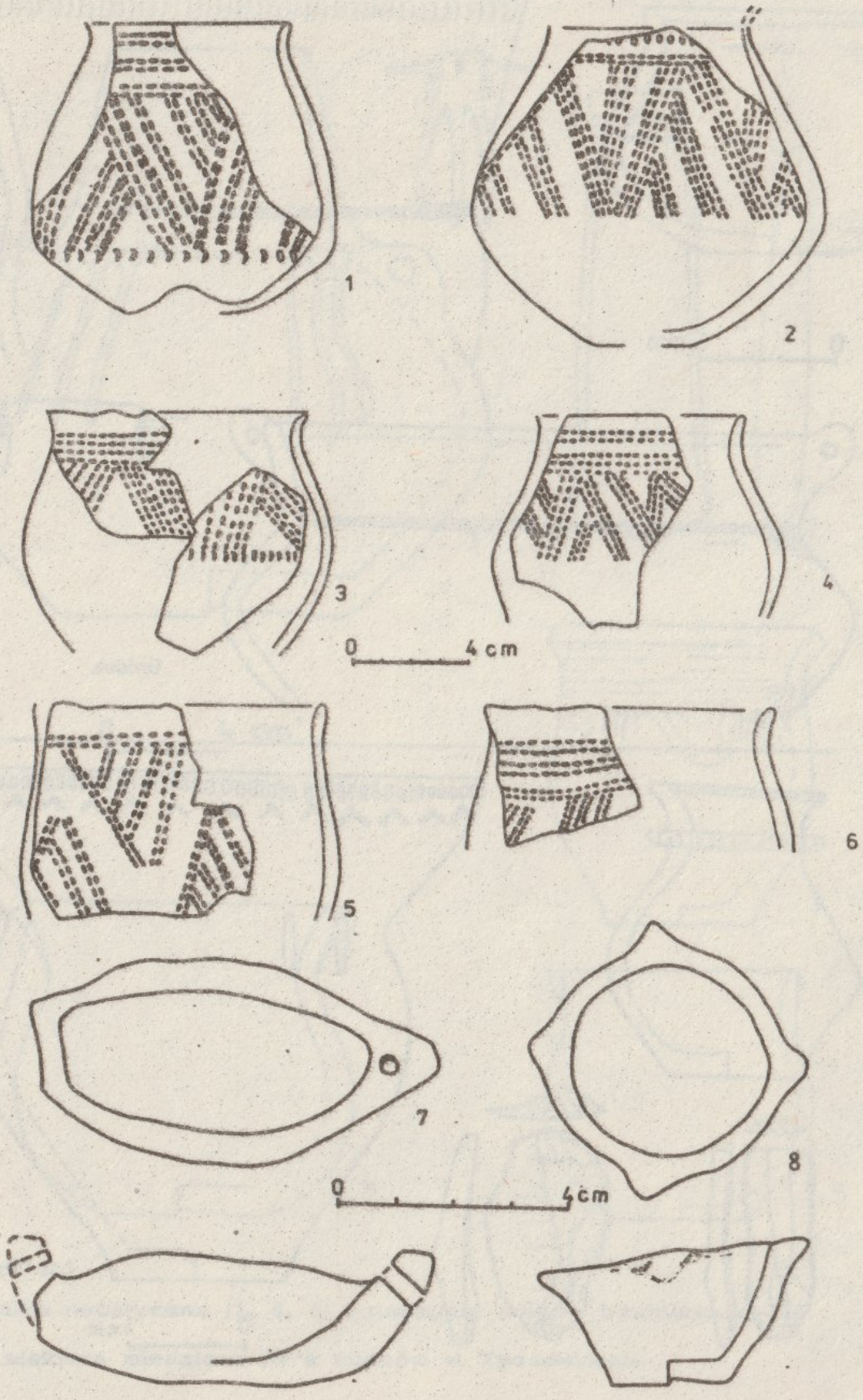

Przykłady ceramiki ludności grupy malickiej i kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej z Lasu Stockiego.

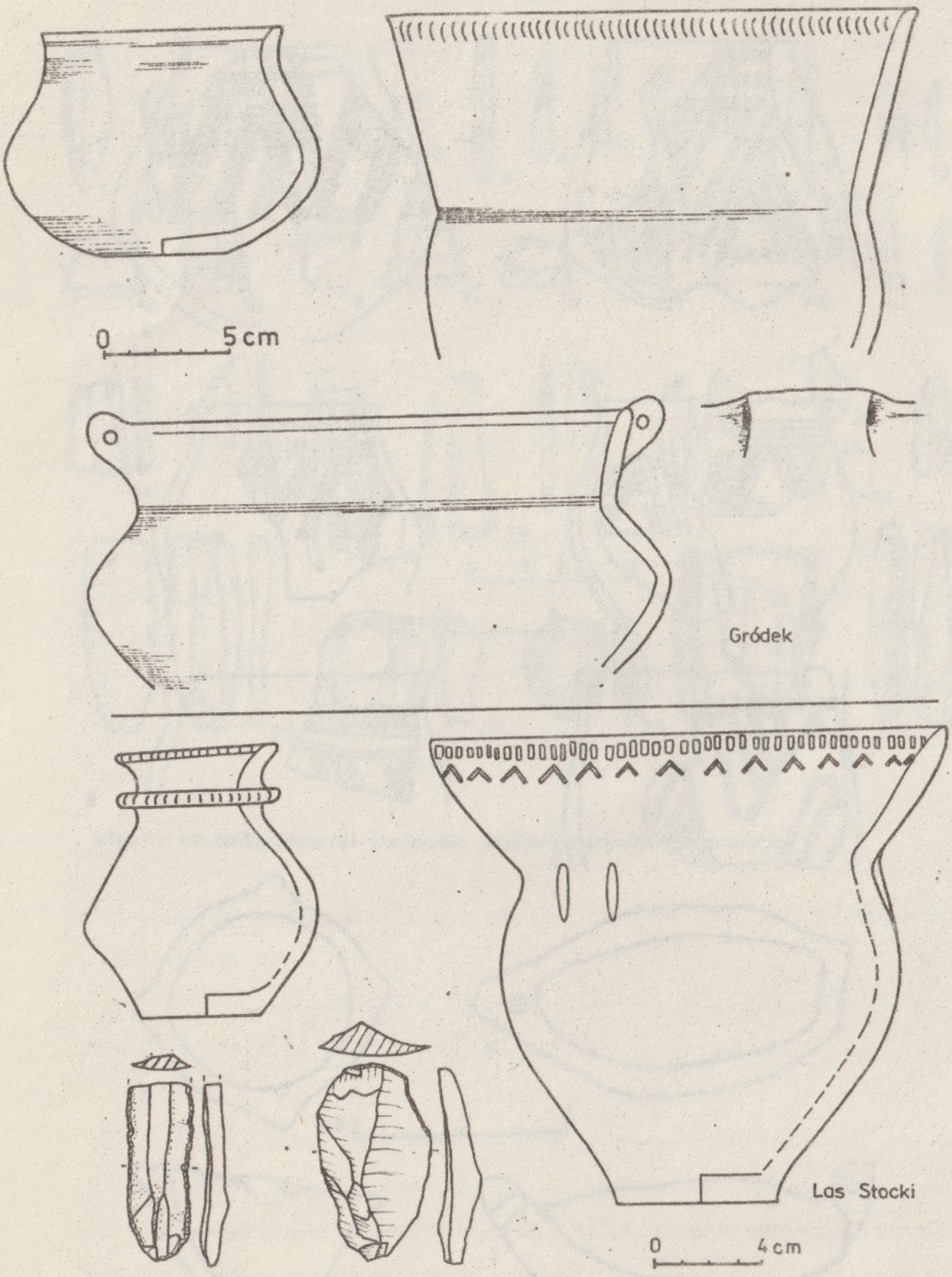

Ceramika i narzędzia krzemienne kultury pucharów lejkowatych z osad w Gródku nad Bugiem i Lesie Stockim.

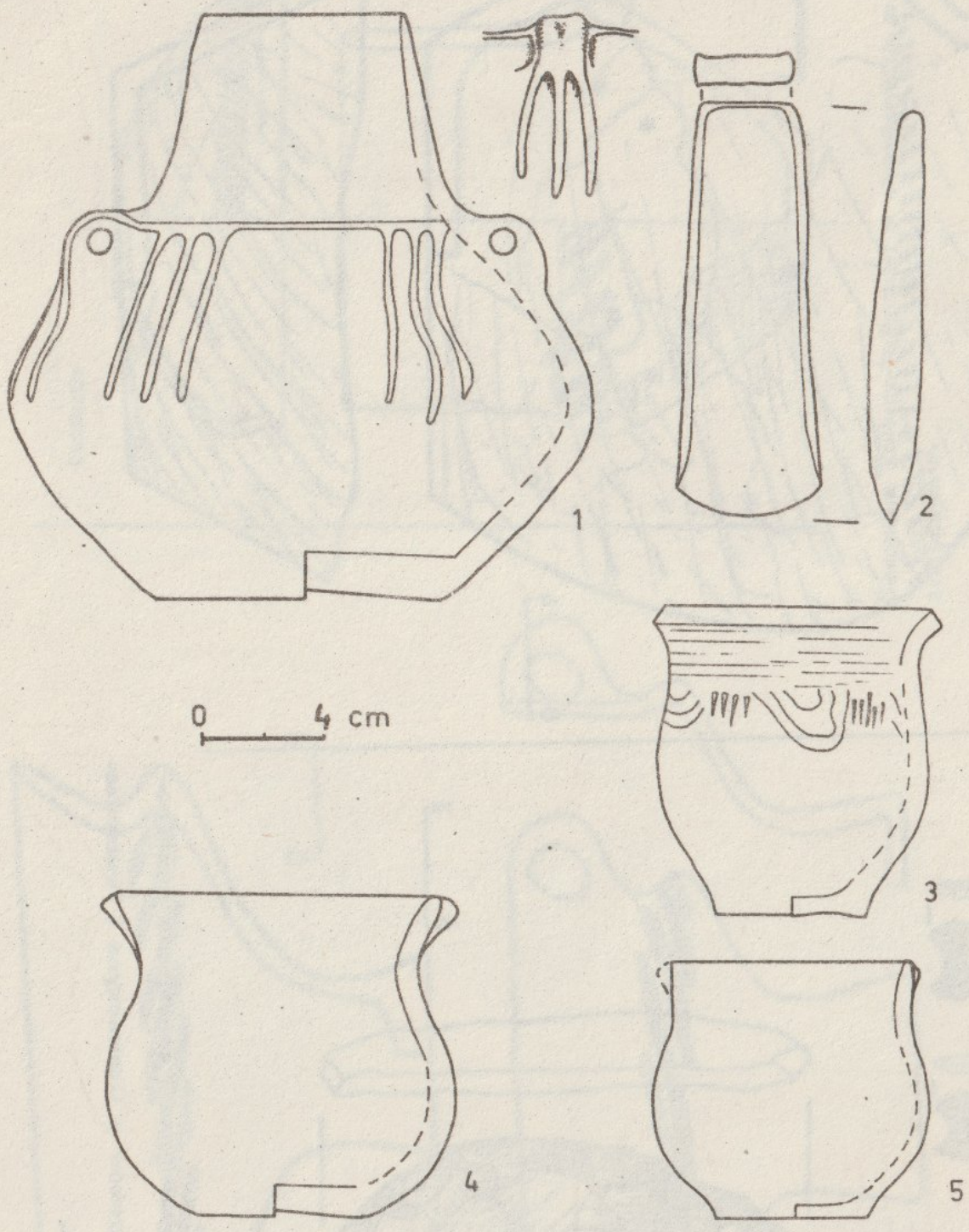

Ceramika neolityczna /1, 4, 5/ i naczynie kultury trzcinieckiej /3/ oraz siekiera miedziana /?/ z kopców w Tyszowcach.

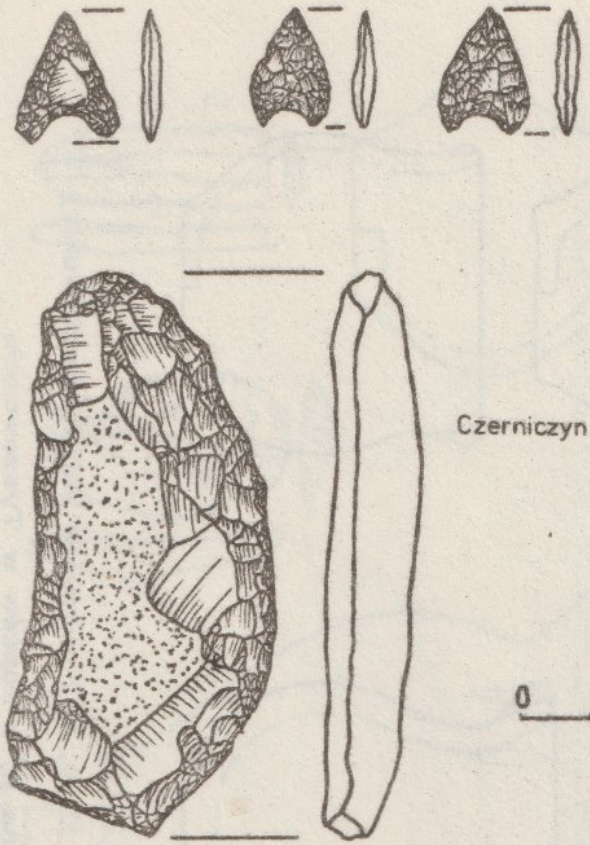

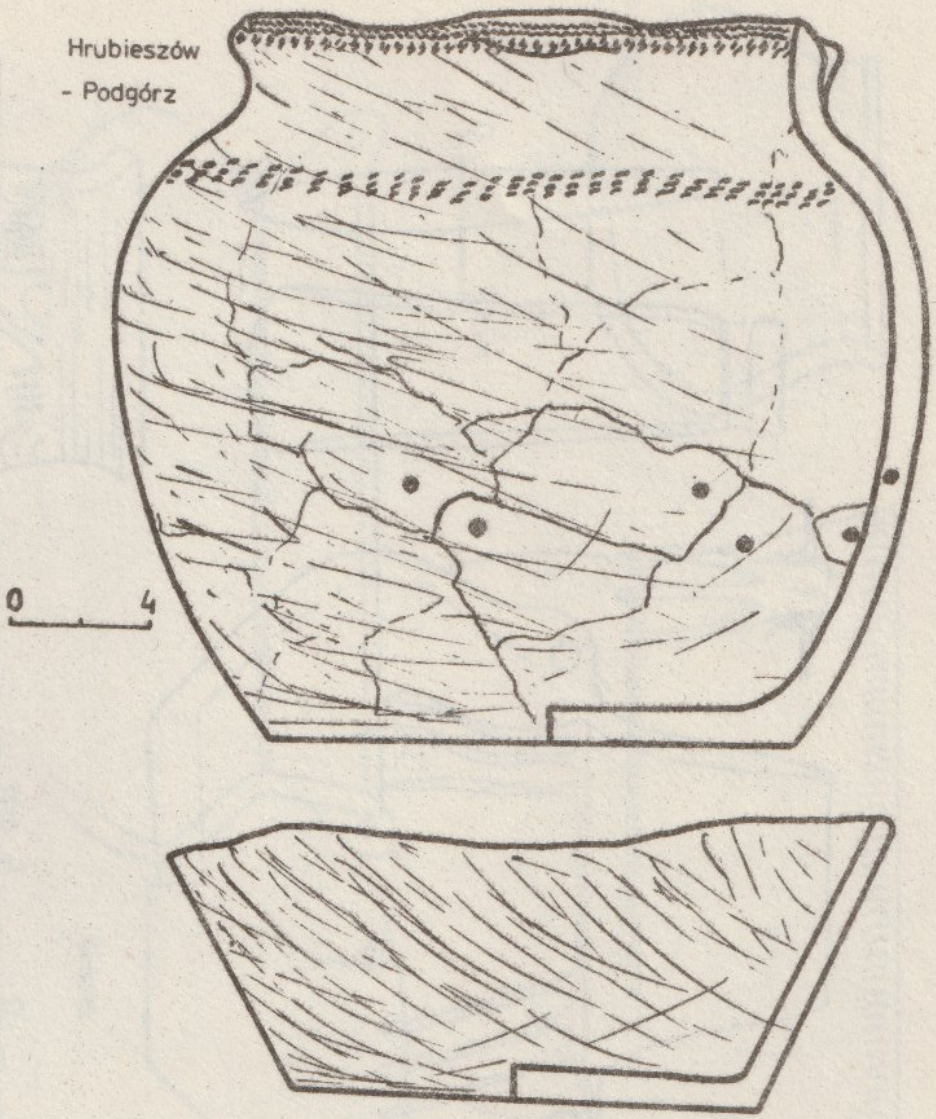

Narzędzia krzemienne i ceramika z wczesno-brązowych grobów z Czerniczyna i Hrubieszowa-Podgórza.

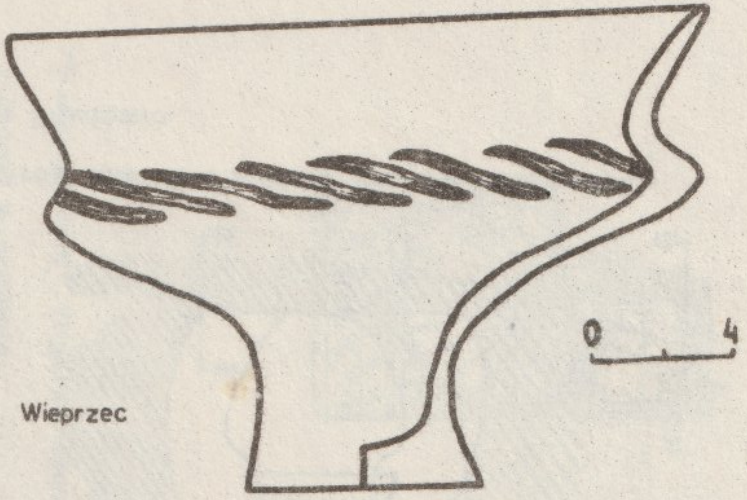

Wieprzec

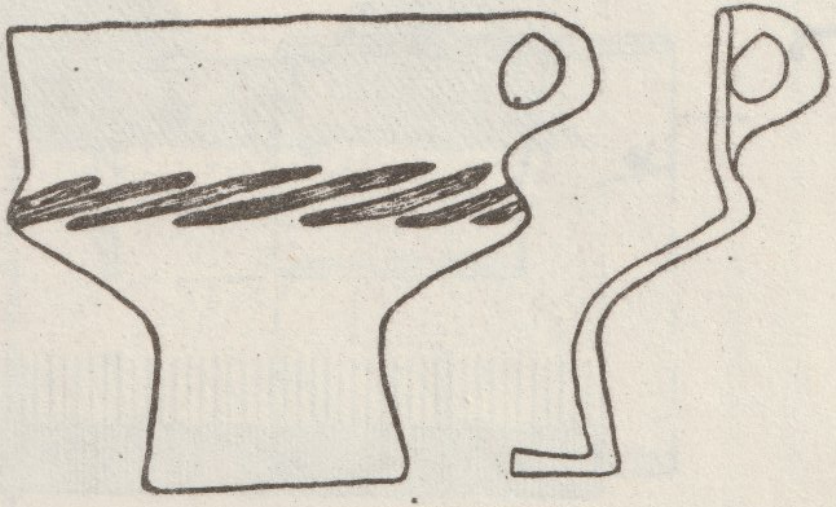

Łuszczów

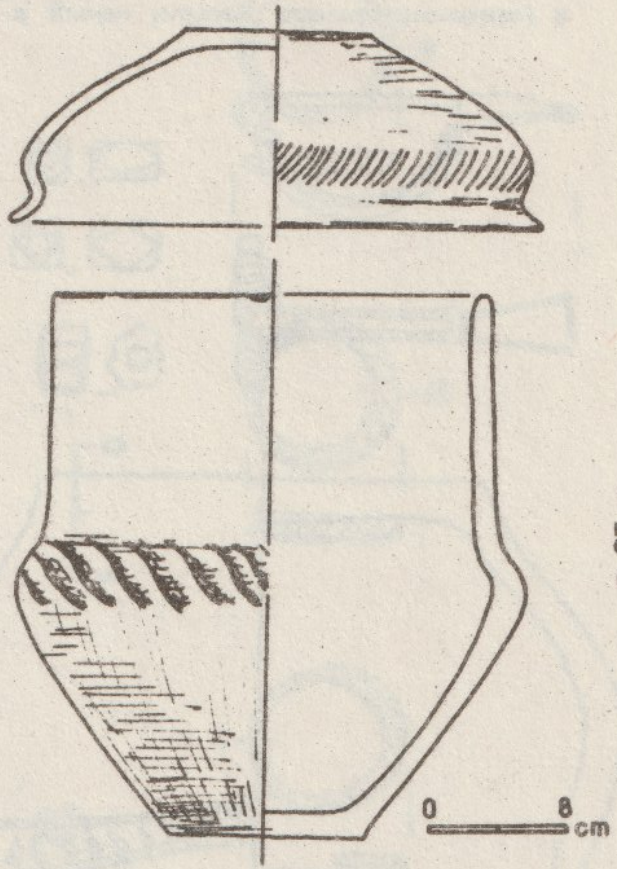

Ceramika kultury łużyckiej z cmentarzysk w Wieprzcu i Łuszczowie.

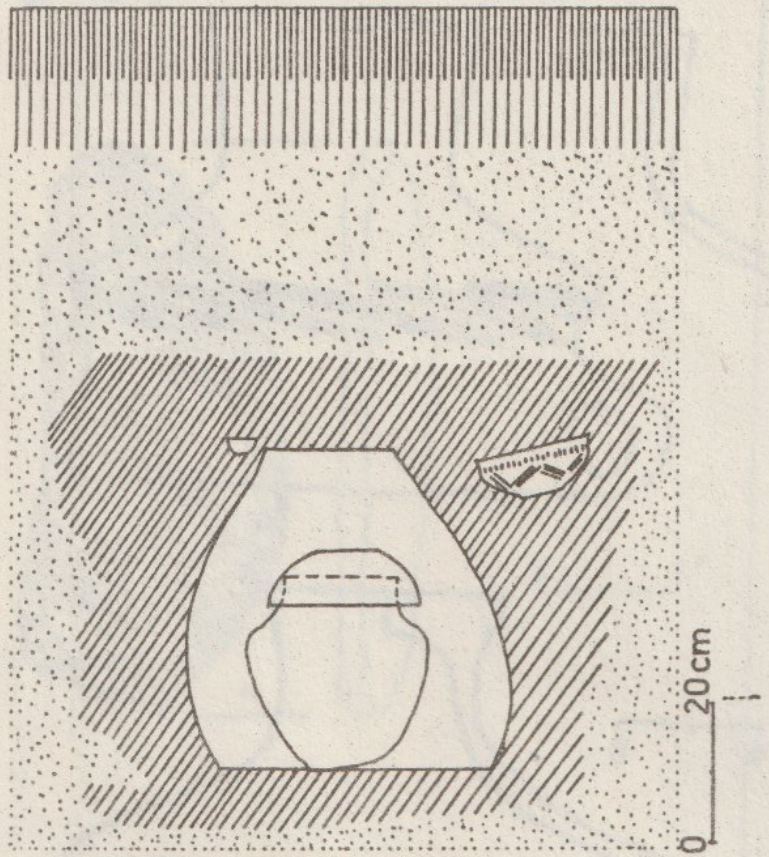

Grób ludności kultury grobów kloszowych z Pawłowic.

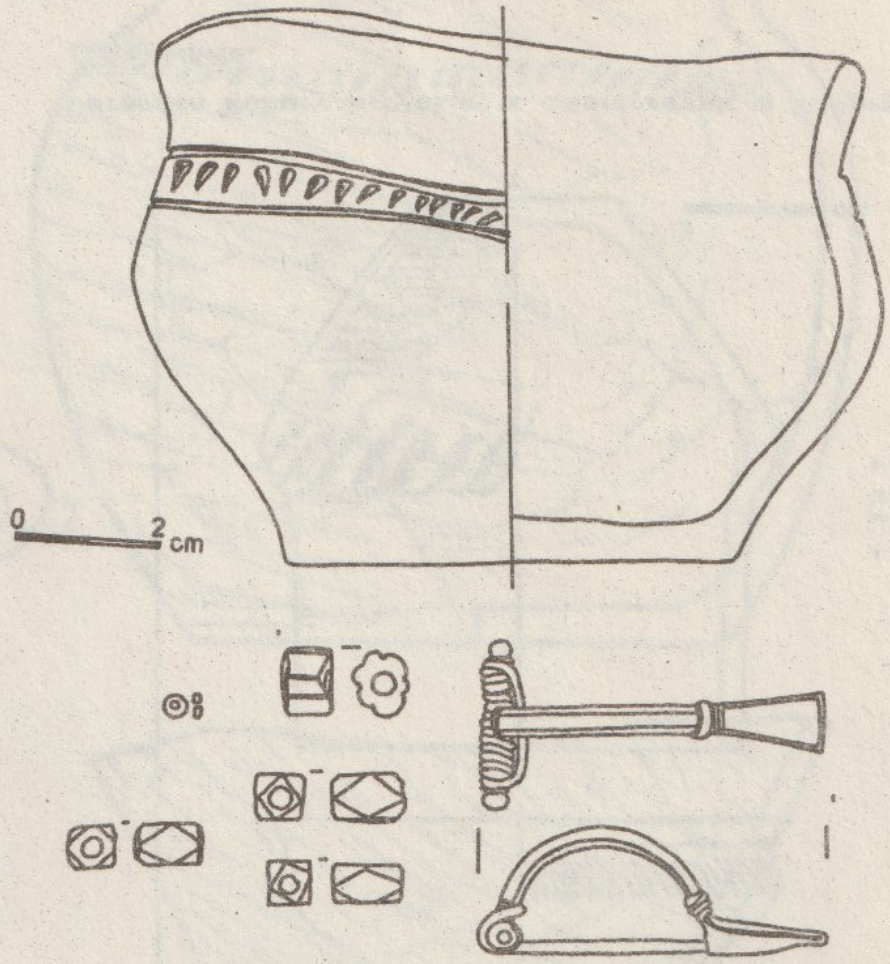

Inwentarz z grobu kultury czerniachowskiej z Gródka nad Bugiem.

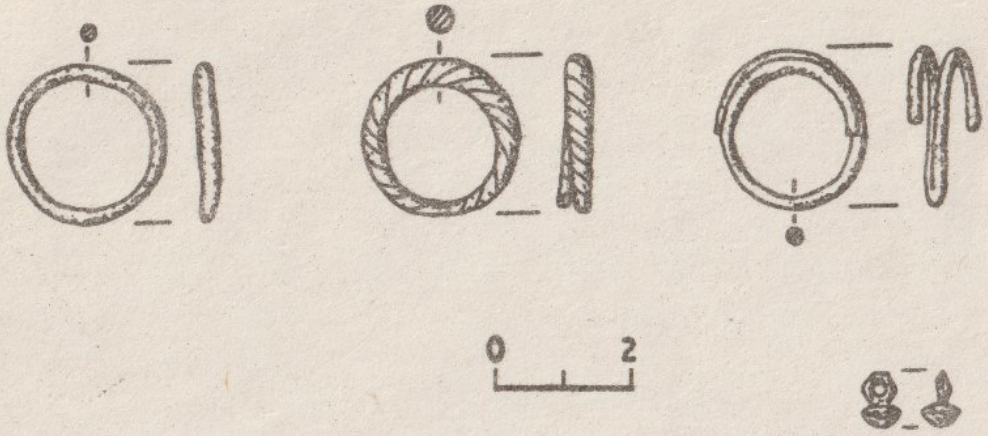

Ozdoby brązowe i srebrne z wczesnośredniowiecznych grobów szkieletowych w Czerniczynie.

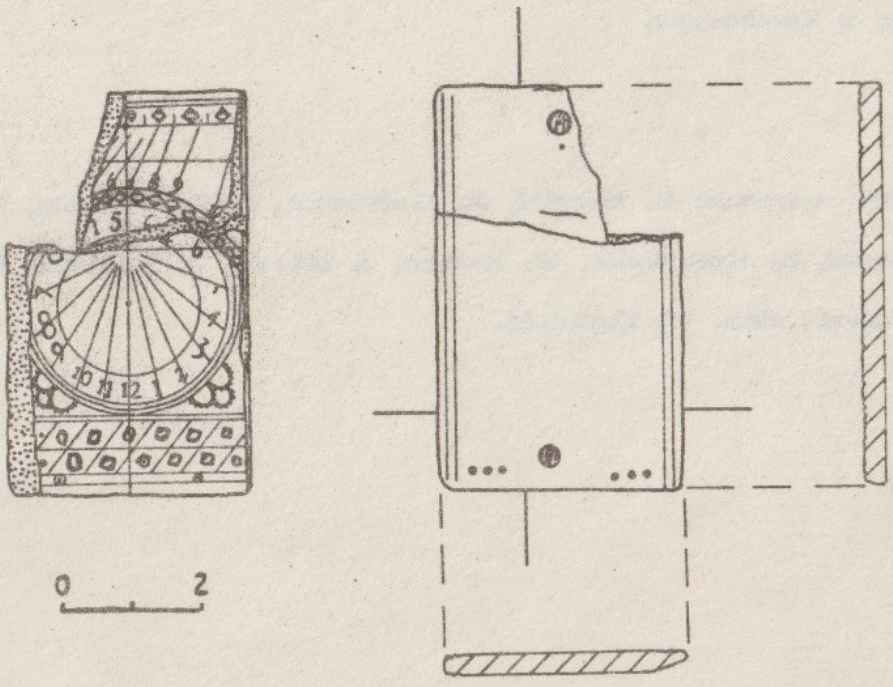

"Kieszonkowy" zegarek słoneczny z XVI wieku znaleziony na Starym Mieście w Lublinie.

Na okładce rysunek brązowego okucia pasa pochodzenia awarskiego z Zemborzyc.

Ryciny wykonali: B. Bargieł, A. Gajewska, S. Jastrzębski, R. Joć, J. Kącki, E. Kokowska, W. Koman, J. Libera, A. Rogozik, H. Wróbel, A. Zakościelna, W. Zieliński.

Druk. UMCS z.117/85 n.350 J-8/35